

Bojan Munjin

Fantazije o prošlosti i sadašnjosti

Teatar i stogodišnjica Prvog svjetskog rata

Obilježavanje stogodišnjice početka Prvog svjetskog rata (1914 – 2014) koje je, uz obilje novih knjiga, polemika, izložbi i predstava, poprimilo masovne razmjere, ima na europskom nebu svoj fantazmagorični, paradoksalni, pa i zloslutni prizvuk. Takve su i dvije kazališne predstave, *Mali mi je ovaj grob* prema komadu Biljane Srbljanović i u režiji Dina Mustafića (koprodukcija Kamernog teatra iz Sarajeva, Bitef teatra i udruge Hartefakt iz Beograda i Ulysses teatra s Brijuna) te *Zmajebuce* Milene Marković, u izvedbi beogradskog JDP-a i u režiji Ive Milošević.

Krenimo redom. U odnosu na Drugi svjetski rat, koji se posljednjih 70 godina neprestano spominje, Prvi svjetski rat ili Veliki rat, kako su ga nazivali, uvijek je u javnosti djelovao nekako daleko i izbljudjelo. Iznenađa, ove godine kao da je iz središta zemlje probila silna potreba da se o njemu govori, jednu dimenziju intenzivnije nego što to memoarski patos nalaže. Naime, o Drugom svjetskom ratu uvijek se govorilo izrazito herojski, kao o velikim pobjedama Saveznika protiv nacizma, želeći da se na taj način potvrdi i ideološko nastojanje Europljana da grade bolji svijet od onoga u kojem se ranih 30-ih prošloga stoljeća rodio fašizam. O Prvome svjetskom ratu, pak, danas se govori na stanoviti način *traumatski*, kao o

nejasnom ali pritaženom simbolu današnjeg vremena koje, kako je nedavno izjavio bivši njemački kancelar Helmut Schmidt, „jako slični na ono što se događalo prije stotinu godina“. U tom smislu indikativno je da o Prvom svjetskom ratu danas govorimo zabrinuti za sadašnjost, gledajući u pravcu Ukrajine, Rusije i sijašet drugih krvavih sukoba, a da u poplavi aktualnih napisa o tom velikom krvoproliću uporno nedostaje, na primjer, nota pacifizma. Raspređa se o tome tko je 1914. prvi počeo, tko je odgovoran i kako su izgledale ratne operacije, ali nema ozbiljnije teze – gledajući, recimo, fotografije tih desetaka tisuća uredno poslaganih grobova negdje u Belgiji – da je taj rat s civilizacijskog stajališta bio potpuno besmislen. Primjerice, austrougarski car Karlo I, bio je toliko mirotvorno zainteresiran za okončanje rata da ga je Katolička crkva proglasila blaženim, ali u poplavi današnjih razgovora, njegovo se ime gotovo i ne spominje. Prvi svjetski rat, također, bio je i otac i majka onome drugome, 25 godina kasnije, koji je posijao još više milijuna leševa i odredio živote naših očeva kao i nas samih sve do danas. Ova, kao i druge slične činjenice, govori o tome da, kao i kroz čitavu povijest, danas niti izbliza

nemamo vlast nad vlastitom prošlošću. Ona nas nije puno toga naučila i u sadašnjosti glavinjamo, kao što smo to uvijek činili. Umjetnički pogled na taj rat stoga danas nije lišen romantičnih fantazija, krivih predodžbi i očitih zabuda. Tako je, primjerice, jedino pitanje koje se postavlja oko sarajevskog atentata je li Gavrilo Princip, koji je ubio austrijskog nadvojvodu Ferdinanda i njegovu trudnu ženu Sofiju, bio heroj ili terorist i je li taj atentat bio izraz velikosrpskih političkih ciljeva ili emancipatorski čin za oslobađanje slavenskih naroda od vlasti Austro-Ugarske Monarhije. Je li tog pucnja uopće trebalo biti, da li se monarhija kao i cijela Europa mogla 1914. civilizirano transformirati u duhu novoga doba – to nisu teme koje bi danas nekoga ozbiljno zanimale. Za čovjeka je miris baruta od uvijek bio nešto puno uzbudljivije od dosadnog i nejunakčkog mirotvorstva.

Regionalno, na djelu je priličan kulturni nerazmjer u odnosu na temu, ako se gleda od Zapada prema Istoku; u Zagrebu i u Hrvatskoj raspravljalo se, doduše, o Prvom svjetskom ratu, ali nekako s distance, dok je u Sarajevu taj interes puno intenzivniji, a u Beogradu, odnosno Srbiji vlada prava poplava napisa i manifestacija o ratu koji u toj

zemlji slave kao veliku i herojsku srpsku ratnu epopeju. Ta pritažena shizofrenija pogleda na prošlost koja lebdi nad obilježavanjem te stogodišnjice Velikog rata u svojoj je biti samo refleks današnjih podjela, animoziteta i nerasčišćenih računa – da se vratimo slutnjama bivšeg njemačkog kancelara. To se moglo dobro vidjeti i 28. lipnja u Sarajevu, na centralnom obilježavanju stogodišnjice rata (na dan kada je izvršen atentat), kada je na gala svečanosti, uz prisutnost kulturne kreme i međunarodnih službenika, izostala službena delegacija Republike Srpske i države Srbije.

Samo u takvom kontekstu stanja duhova možemo do kraja razumjeti i regionalnu kazališnu produkciju na temu Velikog rata, iako su i širom Europe vrlo vidljive predstave na temu 1914. Spomenimo, ipak, one najznačajnije: prva od njih svakako je *In Agonie*, u izvedbi Residenztheatera iz Münchena i u režiji Martina Kušēja, koja na ingeniozni način spaja tri drame Miroslava Krležje: *Glembajev*, *Galiciju* i *U agoniji* u zastrašujuću povijesnu fresku 20. stoljeća. Predstava traje šest sati, a potpisnik ovih redova se ne sjeća kada je nešto uzbudljivije gledao u teatru u posljednje vrijeme. Tu je i renomirani redatelj Luk

Milan Marić u predstavi *Mali mi je ovaj grob*

Perceval koji je u Hamburgu postavio predstavu *Front*, dok je Theater in der Josefstadt povodom 100. obljetnice početka Prvog svjetskog rata izveo predstavu pod nazivom *Pucnji iz Sarajeva*. Riječ je o polifonom komadu na četiri različita jezika koji vrlo uvjerljivo govori o Velikom ratu. Vratimo se na dva dramska komada s ovih prostora: Biljana Srbljanović napisala je komad *Mali mi je ovaj grob* po izvornoj narudžbi teatra Schauspielhaus iz Beča, dok je *Zmajebuce* Milene Marković naručilo Jugoslovensko dramsko pozorište iz Beograda. Usput rečeno, termin „ubojice zmajeva“ potječe od Friedricha Nietzschea (kojega su mladobosanci intenzivno proučavali) i označava (u skladu s Nietzscheovom sintagmom „Bog je mrtav“) pobunjenike protiv svih autoriteta. Predstava u Beču doživjela je nesumnjiv uspjeh: pohvalile su je i publika i kritika, na ovogodišnjem Sterijinom pozorju u Novom Sadu pobrala je nagradu kao najbolja predstava, a Biljana Srbljanović dobila je Sterijinu nagradu za najbolji tekst. Isti komad izveden je, kao što rekospo, također i u Sarajevu i u Beogradu, u režiji Dine Mustafića i uz vrlo povoljne reakcije javnosti. Dramski tekstovi obju autorica imaju zajedničku karakteristiku koja zaslužuje posebnu diskusiju: nijedan od njih ne pokušava rekonstruirati događaje i uč

dublje u duh vremena ili političke motive urotnika. Ovi tekstovi prije se obračunavaju s današnjim stanjem stvari nego što pokušavaju objasniti ono prošlo. Tako se Biljana Srbljanović bavi tajnom službom kao mračnim usudom ovih prostora bez obzira radi li se o srpskoj tajnoj organizaciji Crnoj ruci (koja je Principu i drugovima isporučila oružje) ili o komunističkoj UDBA-i, pa će Princip i njegovi biti žrtve zakulisnih igara, a tako će proći i svi ostali u nizu, sve do premijera Zorana Đinđića koji će 2003. biti ubijen u atentatu. Autorica *Zmajebuce* Milena Marković odnosno redateljica predstave Iva Milošević, pak, pitaju se preko Principa i Mlade Bosne što je danas ostalo od želje za slobodom, bez intenzivnijeg ulaženja u magmu užarenih motiva protagonista onoga vremena. Čini se logičnim da bi prvo trebalo poznavati aktere autentičnih događaja da bismo mogli imati kritički stav o tome što nam ta prošlost znači danas, ali obje autorice krenule su suprotnim putem – konstruirajući prošlost prema impresijama iz današnjice. Tako dolazimo do te traumatske shizofrenije današnjeg vremena, zapravo središnje teme ovoga teksta, koja je na Balkanu posebno intenzivirana krvavim talogom turbulentnih desetljeća bliske prošlosti. Mlađa ili srednja generacija umjetnika u čitavoj regiji, a posebno u

Srbiji, kojoj pripadaju i Biljana Srbljanović i Milena Marković, tu stvarnost gledaju s dovoljno prezira i ogorčenja da njihova imaginacija realiteta počinje i završava u depresiji s pogledom na tu istu stvarnost. Ta je stvarnost nestala i ostala je samo konstrukcija ili tek njena ljuštura; ono što još jedino trese obje autorice intimne su boli, ledeni znoj i neuroza. Ili, kako bi rekla Milena Marković: „Ja pripadam romantičarskoj tradiciji europske kulture koja je svjesna kaosa, ništavila, mraka i neizrecivog“, dok bi Biljana Srbljanović u sličnom tonu kazala: „u Mladoj Bosni sam prepoznala i svoju sumanutu potrebu da mijenjam svijet, da pod cijenu da ga cijelog raskomadam, iz cipele vadim kamen koji me žulja; prepoznala sam i ličnu impulsivnost i stalnu zapitanost: mislim li dobro ili se strahovito varam; što je ovo što upravo činim...“. Povijesno i aktualno gledano, na Balkanu se nakupilo toliko nesreće da nam njegova današnja generacija umjetnika ne nudi dovoljno prostora za vjerovanje da i u budućnosti nećemo gledati sukob užarenih strasti, socijalnog ogorčenja i radikalnih fantazija. Izvedbeno, predstave *Princip (Mali mi je ovaj grob)* i *Zmajebuce* podosta se razlikuju: prva donekle prati stvarnu sudbinu urotnika 1914, neprestano citirajući traumatična mjesta vezana za atentat na srpskog premijera Đinđića stotinu godina kasnije, dok je druga predstava sva ispunjena fleševima fantazija o ondašnjem i današnjem vremenu, kroz koju struje nadrealni songovi o junaštvu i ciničko cerekanje klauna, koji pak predstavlja izvrnutu verziju akademskog znanja o onome što se dogodilo. U estetskom smislu, predstava *Zmajebuce* platila je danak vlastitoj želji da bude modernija od vlastita vremena: s jedne strane bilo je to beskonačno nabiranje općih mjesta o ljudima i događajima, a s druge, nejasna i apstraktna igra simbola, koja je publiku ostavila hladnom. Intelektualno, predstava ne razjašnjava dileme i ne pravi razliku između činjenica i mitova, ostavljajući neupitnom Principovu motivaciju da – u ime svoje vizije slobode – puca i ubije. Romantični pogled na prošlost iz vizure traumatskog doživljava današnje stvarnosti, forenzični je nalaz za obje predstave, iako ta prošlost nije bila nimalo romantična niti nedvosmislena, kao što ni današnja stvarnost nije samo traumatična. Vidjeli smo i vrlo solidne protagoniste u svakoj od ovih predstava: Svetozara Cvetkovića, Ermina Brava i Milana Marića *Mali mi je ovaj grob*

Zmajebuce: Nikola Vujović, Srđan Timarov, Jovana Gavrilović, Dubravka Kovjanić

Zmajebuce: Jovana Gavrilović, Nikola Vujović, Milan Marić, Nikola Rakočević, Dubravka Kovjanić

te Mirjanu Karanović, Srđana Timarova i Nikolu Rakočevića (*Zmajebuce*), ali zaključno, ovo nisu bile predstave glumačkih kreacija u kojim bi se sudilo prošlom vremenu, nego tegobni konceptualni obračun s ovim današnjim. Taj obračun ni izdaleka još nije gotov, već, naprotiv, prema dvjema predstavama koje smo vidjeli, čini se da ćemo još dugo ostati zaglavljani na ničijoj zemlji na kojoj se miješaju nacionalne predrasude, nasilje i fantazije o slobodi.